

6. Квас В. М. Педагогічні принципи ефективного самонавчання майбутніх учителів. *Науковий потенціал: матеріали Десятої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Київ, 25 – 27 березня 2014 р. С. 103–108.

7. Плющ В. М. Професійне самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін: теоретичні і методичні основи. Кропивницький: ТОВ Поліграф-Сервіс, 2019. 415 с.

8. Наказ МОН №466 від 25.04.2013; в редакції №1155 від 08.09.2020 Положення про дистанційне навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogo-navchannya-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-94735224-vid-28-veresnya-2020-roku>

9. Шарко В.Д., Солодовник А.О. Підготовка вчителя фізики до формування пізнавальної самостійності учнів засобами інформаційних технологій. *Інформаційні технології в освіті*. 2012. Вип. 235. С. 56–67.

REFERENCES

1. Aristotel'. (1984). Sochineniya [Works]: v 4 t. M.: Mysl', 1984. T. 4. 830 s.

2. Auzenberg, A.YA. (1986). Samoobrazovaniye: istoriya, teoriya i sovremennyye problemy [Self-education: history, theory and modern problems]: ucheb. posobiye dlya vuzov. M.: Vyssh. shk. 128 s.

3. Akmanova, S.V. (2004). Razvitiye navykov samoobucheniya u studentov universiteta [Development of self-study skills in university students]: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. Magnitogorsk. 197s.

4. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"] (v redaktsii vid vid 28.07.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

5. Zubra, A. S. (1998). Uchit' uchit'sya – trebovaniye vremeni [Teaching to learn is a requirement of the time]. *Adukatsyya i vykhavanne*. № 3. S. 93–99.

6. Kvas, V. M. (2014) .Pedagogichni pryntsyipy efektyvnoho samonavchannia maibutnikh uchyteliv [Pedagogical principles of effective self-management of future teachers]. *Naukovyi potentsial: materialy Desiatoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii*. Kyiv. S. 103–108.

7. Nakaz MON №466 vid 25.04.2013; v redaktsii №1155 vid 08.09.2020 Polozhennia pro dystantsiine navchannia (URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogo-navchannya-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-94735224-vid-28-veresnya-2020-roku>)

8. Pliushch, V. M. (2019). Profesiine samovdoskonallennia maibutnikh uchyteliv pryrodnychikh dystsyplin: teoretychni i metodychni osnovy [Professional self-development of future teachers of natural disciplines: theoretical and methodological foundations]. *Kropyvnytskyi*. 415 s.

9. Sharko, V.D., Solodovnyk, A.O. (2012). Pidhotovka vchytelia fizyky do formuvannia piznavalnoi samostiinosti uchniv zasobamy informatsiinykh tekhnolohii [Preparation of the teacher of physics to the formation of the knowledge independence of the students with the help of information technologies]. *Informatsiini tekhnolohii v osviti*. Vyp. 235. S. 56–67

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПЛЮЩ Валентина Миколаївна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теоретичні та методичні основи професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін; сучасні освітні технології.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PLIUSHCH Valentyna Mykolaivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences sciences and their teaching methods of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: Theoretical and Methodical Principles of Professional Development of Future Natural Science Teachers. Modern educational technologies.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 37.017.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-69-74

РАЦУЛ Олександр Анатолійович –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7241-6692>
e-mail:ratsul@i.ua

ВПЛИВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена проблемі формування громадянського суспільства в Україні, завдяки впливу громадянської культури та ціннісних орієнтацій, що є надзвичайно актуальною. Розглядаються наукові підходи, щодо поняття «громадянська культура», «ціннісні орієнтації» та світоглядно-психологічних характеристик

особистості, педагогіка гуманізму, яка концептуально спрямована на гармонію колективного та індивідуального елементів громадянської життєдіяльності, на культуру вірного бачення людських стосунків, розуміння ролі кожної особистості у системах: «громадянин – держава», «громадянин – суспільство». Виявлено важливу роль і вплив громадянської культури на всі сторони життя суспільств, що громадянське суспільство – це суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних рис, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини; суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від них, але взаємодіє з ними заради суспільного блага. Виділені основні функції, які відіграють ключову роль у формуванні особистості, такі як: інтегруюча, ідентифікаційна, або самоідентифікаційна. Функція яка пов'язана з регулюванням індивідуальної поведінки. Функція, де цінності відіграють роль стандартів чи критеріїв для вибору з наявних альтернатив, які властиві будь-якій ситуації людської дії. Визначено, що громадянську освіту слід розглядати в комплексі з основними поняттями: «громадянське суспільство», «громадянська освіта», «громадянин», «громадянськість», «громадянська культура». Громадянське виховання є органічною підсистемою національного виховання і тісно пов'язане з патріотичним вихованням, а громадянське суспільство можливе лише за умови «включення» у процес громадянської освіти, що передбачає створення нових освітніх систем. Тому громадянська освіта має на меті формування свідомих громадян, патріотів, здатних побудувати в Україні демократичне громадянське суспільство.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадянські цінності, громадянське виховання, громадянська культура.

Oleksandr Anatoliyovych RATSUL –
 doctor of pedagogical sciences, professor,
 Professor of the Department of Psychology and Social Work
 of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
 Pedagogical University
 ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7241-6692>
 e-mail:ratsul@i.ua

THE INFLUENCE OF CIVIC CULTURE AND VALUE ORIENTATIONS FOR THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY

Civic education is determined by the process of national revival and is an important means of forming the unity of Ukraine, which is the core of the Ukrainian national idea and involves the unification of different ethnic groups and regions of Ukraine for the purpose of building and improving a democratic state and civil society. The article is devoted to the problem of the formation of civil society in Ukraine, thanks to the influence of civil culture and value orientations, which is extremely relevant. Scientific approaches to the concept of "civic culture", "value orientations" and worldview-psychological characteristics of the individual, humanistic pedagogy, which is conceptually aimed at the harmony of collective and individual elements of civic life, at the culture of a true vision of human relations, understanding the role of each individual in systems are considered. : "citizen - state", "citizen - society". The important role and influence of civil culture on all aspects of the life of societies was revealed, that civil society is a society of citizens with a high level of economic, social, political, cultural and moral traits, which together with the state forms developed legal relations; a society of equal citizens that does not depend on them, but interacts with them for the sake of the public good. The main functions that play a key role in the formation of personality are highlighted, such as: integrative, identification, or self-identification. A function related to the regulation of individual behavior. A function where values play the role of standards or criteria for choosing from available alternatives that are inherent in any situation of human action. It was determined that civic education should be considered in a complex with the main concepts: "civil society", "civic education", "citizen", "citizenship", "civic culture". Civic education is an organic subsystem of national education and is closely related to patriotic education, and civil society is possible only under the condition of "inclusion" in the process of civic education, which involves the creation of new educational systems. Therefore, civic education is aimed at forming conscious citizens, patriots capable of building a democratic civil society in Ukraine.

Key words: civil society, civil values, civic education, civil culture.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Наша держава обрала європейський простір, формує своє українське громадянське суспільство.

Громадянська освіта зумовлюється процесом національного відродження і є важливим засобом формування соборності України, яка є серцевиною української національної ідеї та передбачає об'єднання різних етносів і регіонів України задля розбудови й вдосконалення демократичної держави, громадянського суспільства.

Проблема формування громадянського суспільства в Україні, завдяки впливу громадянської культури та ціннісних орієнтацій є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження розвитку громадянського суспільства, його ціннісних характеристик, загальнокультурних та моральних пріоритетів належить таким науковцям, як Дж. Александер, Г. Алмонд, Е. Арато, Е. Баталов, М. Вебер, С. Верба, А. Вілдавський, К. Гаджиев, Е. Геллнер, Е. Дюркгейм, Г. Екстайн, Д. Елазар, Р. Елліс,

Р. Инглхарт, Дж. Кін, Дж. Коген, Ч. Мерріам, Дж. Мід, О. Панарін, С. Пай, Т. Парсонс, Р. Патнем, А. Токвіль, М. Томсон, Е. Х'юз, Й. Шумпетер, В. Щегорцов та інші.

У контексті громадянського суспільства громадянська культура, проблема культури загалом, як одного з її проявів, набула особливого значення в контексті загальноєвропейської інтеграції України, впровадження європейських норм і стандартів в освіту та науку. Розробкою проблем громадянського суспільства та відповідного типу культури займаються українські вчені О. Бабкіна, В. Бебик, Є. Бистрицький, Б. Безсонова, М. Боришевський, В. Бурдяк, В. Буцєвицький, К. Гаджієва, Є. Головаха, С. Грицяя, В. Денисенко, І. Жеребятнікова, О. Забужко, Ю. Завалевський, А. Капська, А. Карнаух, О. Киричук, С. Кисельов, А. Колодій, Н. Кононенко, С. Корж, А. Кочеткова, В. Кремень, А. Кудіна, В. Лісовий, О. Ліщинська, Л. Нагорна, І. Надольний, Н. Паніна, Ю. Пахомов, В. Полохало, М. Попович, О. Радченко, В. Ребкало, Ю. Резника, О. Рудакевич, С. Рябов, К. Магомедова, О. Сухомлинська, М. Хомаківський, М. Чурилов, Н. Черниш, Г. Щедрова розглядається у працях та інших.

Проблемі цінностей як суспільної реальності присвячено праці провідних психологів, філософів та соціологів: В. Бакірова, О. Дробницького, А. Здравомислова, В. Тугаринова, В. Хмелька, А. Ручки, І. Кононова.

Метою статті є розгляд наукових підходів, щодо громадянської культури та ціннісних орієнтацій на формування громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Громадянська основа суспільства, за В. Сухомлинським, «...створиться гармонією двох речей: з одного боку, почуттям особистої честі, гідності, гордості, усвідомленням величчя людини-творця, громадянина суспільства; з другого – почуттям обов'язку, відповідальності за свою працю, поведінку, вчинки, відповідальність за долю суспільства, за благо людей, з якими особистість вступає в складні відносини в процесі праці, духовного життя» [5]. Отже, В. Сухомлинський дійшов до розв'язання теоретичної та практичної проблеми взаємодії громадянського і суспільного, виходячи з гуманістичних позицій. Створив педагогіку гуманізму, концептуально спрямовану на гармонію колективного та індивідуального елементів громадянської життєдіяльності, на культуру вірного бачення людських стосунків, розуміння ролі кожної особистості у системах: «громадянин – держава», «громадянин – суспільство». Найважливіший з критеріїв цих

стосунків, на думку педагога, полягає в «...активному ставленні кожної особистості до самої себе, в умінні правильно виявити й оцінити свою громадську суть, дивитися на світ очима громадянина, щоб громадське світосприйняття стало немовби тим джерелом, в якому людина бачить саму себе, оцінює поведінку, виявляє ставлення до самої себе, в думках, переживаннях, вчинках, спрямованих на самовиховання, самоутвердження» [5].

С. Рябов вважає, що громадянське суспільство – це суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних рис, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини; суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від них, але взаємодіє з ними заради суспільного блага [3].

Можна стверджувати, що у тлумаченні сутності громадянського суспільства можуть мати право на існування різні підходи, альтернативність яких зумовлює їх взаємну потребу.

Важливою складовою змісту громадянського виховання є громадянська культура.

Слід зазначити, що до недавнього часу у вітчизняній соціології та педагогіці взагалі не існувало такої дефініції як громадянська культура. Взаємодія людини і суспільства обмежувалася політичними, економічними та побутовими рамками, які базувалися на основі діалектико-матеріалістичного принципу. Сфера політики була віднесена до області політології, а до соціології – всі питання, пов'язані із соціальним життям суспільства й людини. У цьому зв'язку громадянська свідомість, що включала в себе патріотичні почуття та правову поведінку не мало наукового обґрунтування в соціології та педагогіці. Все це відносилось до ідеології, яка досліджувала дані поняття з позицій класового принципу, за яким ідеї свободи і прав людини були неприйнятними і недозволеними.

Вперше термін «громадянська культура» використав Ч. Мірріам у проєкті «Створення громадян: порівняльне дослідження методів громадянського навчання. Чикаго: Університет Чикаго, 1931», який мав на меті дослідити психологічні та соціологічні аспекти політичної поведінки. В результаті досліджень було виявлено важливу роль і вплив громадянської культури на всі сторони життя суспільства [6].

Також, стояли у витоків дослідження феномену громадянської культури Г. Алмонд і С. Верба [4]. Вчені послідовно досліджували залежність між рівнем розвитку культури та економіки в різних країнах світу. Такий двобічний аналіз допоміг виявити ступінь розвиненості у соціумі демократичних та загальнолюдських цінностей. Дане

дослідження представило одну з найвпливовіших концепцій громадянської культури, котра полягає в тому, що громадянська культура є різновидом демократичної культури, яка відповідає стабільній демократичній системі.

Поняття «громадянська культура» розглядається як сукупність духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості [6].

Громадянська культура формується у ставленні населення до існуючого порядку, у знанні і визнанні ним суспільних норм та готовності їх дотримуватися. До змісту громадянської культури належать знання людей про їхні права й обов'язки, про влаштування держави, про політичні системи, процедури політичного, зокрема виборчого, процесу.

Також, громадянську культуру ми можемо розглядати як соціальну інформацію, яка формує у людини бажання та готовність служити суспільству і державі. У цьому контексті можна говорити про те, що у складі громадянської культури перебувають політична, економічна, правова, моральна та екологічна культура.

Ціннісні орієнтації є значущими елементами громадянської культури. Загальнолюдські цінності – це ідеї, ідеали, вироблені людством у процесі свого цивілізованого поступу є невід'ємною складовою суспільного життя. Певна система цінностей втілюється, опредметнюється в тих чи інших конкретних феноменах, пов'язаних із відповідними формами життєдіяльності, в яких і здійснюється оволодіння цінностями, відбувається переведення цінностей суспільних у цінності суб'єктивно значущі для окремої людини.

В умовах українського громадянського суспільства проблема цінностей активно розробляється з нових позицій соціальної визначеності індивіда. Трансформація свідомості всіх соціальних верств позначилася, в першу чергу, на формуванні ціннісних орієнтацій молодого покоління.

Різномісність підходів до визначення понять «цінності», «громадянські цінності» потверджує міждисциплінарність трактування самих понять, а також дає підстави доповнити їх визначення.

Цінності як багатоаспектна категорія є предметом теоретичних досліджень філософії, педагогіки, психології, соціології, політології, етики, естетики.

Найпоширеніше трактування цінності визначалося як суб'єктивне значення певних явищ реальності, важливих для людини і, відповідно, для суспільства. Провідною в

даному аспекті є філософська думка про те, що цінністю може бути не тільки те, що існує, але й те, що тільки треба здійснити, за що треба боротися.

Два значення поняття «цінність» у соціолого-педагогічному словнику

1) властивість суспільного предмета задовольняти визначені потреби соціального суб'єкта (людини, групи людей, суспільства);

2) поняття, за допомогою якого характеризують соціально-історичне значення для суспільства й особистісний зміст для людини визначених явищ дійсності [4].

Отже, дослідження цінностей демонструє багатогранність і складність цього явища, що має бути враховано в процесі громадянського виховання та вироблення ефективних методик формування громадянських цінностей.

Узагальнивши науковий ресурс даного питання, можемо виділити основні функції, які відіграють ключову роль у формуванні особистості, наприклад такі як:

– інтегруюча – зводиться до інтеграції нескінченної множини розрізнених людських дій і вчинків в єдину цілісну систему практичної взаємодії соціального організму з природою, систему, що відрізняється особливим внутрішнім поділом і що знаходиться в постійному процесі руху до нових якісних станів.

– ідентифікаційна, або самоідентифікаційна – механізм, завдяки якому особистість ототожнює себе з якоюсь спільнотою. Через таке ототожнення виникає і ставлення до норм цієї спільноти як до своїх. Тобто, самоідентифікація виступає умовою дієвості функції регулювання індивідуальної поведінки. Звичайно самоідентифікація – не просто результат вільного вибору людини. Спільнота, до якої особистість належить, вимагає від своїх членів певних ідентифікаційних практик, примушує до них.

Функція яка пов'язана з регулюванням індивідуальної поведінки. як знаряддя соціального регулювання в нашому суспільстві, вони є тією проміжною ланкою, яка з'єднує поведінку людини з його найважливішими соціальними інститутами, з його ідеалами та вимогами

Функція яка була виділена Т. Парсонсом. Зміст цієї функції американський соціолог вбачав у тому, що цінності відіграють роль стандартів чи критеріїв для вибору з наявних альтернатив, які властиві будь-якій ситуації людської дії. Цінності є необхідною передумовою операції оцінки, без якої людська діяльність неможлива.

Людина будує свою діяльність відповідно до нормативів і цінностей. Без усвідомлення людиною змісту цінностей, якими вона керується неможливо визначити цілі її

діяльності. Саме цей суб'єктивний аспект вироблення цілей діяльності людей і відображається категорією ціннісної орієнтації

Ціннісні орієнтації як феномен пов'язаний з тим, що людині доводиться самовизначатися в гетерогенному, часом навіть суперечливому ціннісному просторі.

Ціннісна орієнтація, це складне утворення, яке відображає різні рівні і форми взаємодії суспільного та індивідуального в особі й усвідомлення нею навколишньої діяльності та включає в себе когнітивний та емотивний компоненти.

Ціннісні уявлення у контексті проблеми громадянського виховання відіграють значиму роль, оскільки саме вони детермінують вчинки та дії особистості, визначаючи тим самим якісну своєрідність життєдіяльності та спосіб життя в цілому.

Отже, цінності виступають як основою формування ціннісних орієнтацій людини, мотивують діяльність і поведінку, оскільки орієнтація людини в світі та прагнення до досягнення мети теж співвідносяться з цінностями.

Сьогочасні педагоги та соціологи виділяють цінності суспільні, як категорія, що визначає соціально-культурне значення певних явищ дійсності в житті людини та суспільства. У центрі уваги таких цінностей знаходиться людина.

Відомий український педагог О. Вишневський зазначаючи, що практика виховання вимагає надійної класифікації цінностей, а відтак і їх системного бачення, виділяє п'ять груп цінностей, які стосуються: а) особистого життя людини «особисті вартості»; б) родинного життя «вартості сімейного життя»; в) сфери суспільно-громадських стосунків «громадянські вартості»; г) національно-державного життя «національні вартості»; д) життя всього людства «абсолютні вартості» [1].

Представники вітчизняної психолого-педагогічної науки. Ю. Завалевський, трактує громадянські цінності як усвідомлення й відчуття особою власної причетності до своєї держави. З іншого боку, держава є умовою задоволення особистісних потреб, залучає молоду людину до соціально-стратифікаційних процесів. М. Боришевський в першу чергу до громадянських цінностей відносить моральні, економічні, світоглядні, естетичні, валеологічні. О. Киричук розподілив дані цінності на базові, самовизначальні, смислові та духовні складові. А. Капська стверджує, що громадянськість – це внутрішньо-психологічна настанова особистості, а громадянські цінності – є джерелом і двигуном таких настанов.

Враховуючи вищезазначене, утверджуємося в переконанні того, що

громадянські цінності є базовими цінностями демократичного суспільства. Грунтуються вони на визнанні рівності всіх людей і знаходять своє втілення в демократичному суспільстві та в житті громад, що визнають принципи демократії. Дані цінності, як і взагалі цінності, виконують ряд важливих функцій про які було сказано вище, формуючи не тільки певні ціннісні орієнтації, а і мотив як внутрішню рушійну силу до громадянської діяльності.

Формування громадянського суспільства розглядається як органічний компонент навчально-виховної системи.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Отже, розглянувши ціннісні орієнтації, щодо громадянської культури на формування громадянського суспільства, можна зробити певні висновки щодо теоретичних засад громадянської освіти.

Громадянську освіту слід розглядати в комплексі з основними поняттями цього явища: «громадянське суспільство», «громадянська освіта», «громадянин», «громадянськість», «громадянська культура».

Громадянське суспільство можливе лише за умови «включення» у процес громадянської освіти, що передбачає створення нових освітніх систем. Тому громадянська освіта має на меті формування свідомих громадян, патріотів, здатних побудувати в Україні демократичне громадянське суспільство.

Головною призмою процесу громадянської освіти є виховання, яке, безумовно, поєднане з розвитком і навчанням. Громадянська освіта та громадянське виховання спрямовані на формування в Україні свідомого громадянина, патріота, людини з внутрішніми особистісними якостями та рисами характеру, світоглядом, способом мислення, почуття та дії.

Громадянське виховання є органічною підсистемою національного виховання і тісно пов'язане з патріотичним вихованням. При цьому громадянська освіта орієнтується на демократичні ідеали, а національна – на національну ідею. Оскільки цілі національної ідеї й демократичної думки різні, вони також мають різну орієнтацію, тому вони повинні поєднуватися органічно й збалансовано.

Індивідуальні громадянські цінності сприяють розвитку громадянського характеру. Так формується громадянськість — світоглядна характеристика людини, що визначається її національною самоідентичністю, почуттям приналежності до країни.

Ми розглядаємо громадянську освіту як цілісний соціальний освітній процес, заснований на демократичних ідеалах, заснований на пріоритеті свободи як фундаментальної громадянської цінності та спрямований на розвиток особистості з високим рівнем громадянства

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вишневецький О. І. Український виховний ідеал і національний характер : витоки, деформації і сучасні виклики. Вступ до системного дослідження. Дрогобич. 2010. 159 с.

2. Рудакевич О. М. Міфологія в системі національної політичної культури. *Нова парадигма*: [журнал наукових праць] / Голов. ред. В. П. Бех; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; Творче об'єднання "Нова парадигма". Вип. 83. К., 2009. С. 70–78.

3. Рябов С. Розуміння громадянського суспільства у контексті дилеми приватного та державного: (матеріали міжнародної науково-практичної конференції, НаУКМА 27-28 вересня 2001 р.). *Молодь – громадські організації – громадянське суспільство*. URL: <http://www.parlament.org.ua>

4. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В.В.Радула. К.: «ЕксОб», 2004. 304 с.

5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори: у 5 т. К. : Радянська школа, 1976. Т.3. С. 283-582.

6. Merriam Ch. Civic Training in the United States. Chicago : University of Chicago Press, 1934. 320 p.

7. <https://starkon.gov.ua/index.php/2011-11-18-13-43-38/2011-11-18-13-46-29/2011-11-18-13-47-09>

REFERENCES

1. Vyshnevs'kyu, O. I. (2010). Ukrayins'kyu vykhovnyy ideal i natsional'nyu kharakter : vytoky, deformatsiyi i suchasni vyklyky [Ukrainian educational ideal and national character: origins, deformations and modern challenges]. Vstup do systemnoho doslidzhennya. Drohobych. 159 s. [in Ukrainian].

2. Rudakevych, O. M. (2009). Mifolohiya v systemi natsional'noyi politychnoyi kul'tury. Nova paradyhma [Mythology in the system of national political culture. New paradigm]: [zhurnal naukovykh prats'] / Holov. red. V. P. Bekh; Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova; Tvorche ob'yednannya "Nova paradyhma". Vyp. 83. K. S. 70–78. [in Ukrainian].

3. Ryabov, S. (2001). Rozuminnya hromadyans'koho suspil'stva u konteksti dylemy

privatnoho ta derzhavnoho [Understanding civil society in the context of the dilemma of private and state]: (materialy mizhnarodnoyi nauково-praktychnoyi konferentsiyi, NaUKMA 27-28 veresnya 2001 r.). Molod' – hromads'ki orhanizatsiyi – hromadyans'ke suspil'stvo. URL: <http://www.parlament.org.ua> [in Ukrainian].

4. Sotsiolohe-pedahohichnyy slovnyk (2004) [Sociological and pedagogical dictionary] / Za red. V.V.Radula. K.: «EksOb». 304 p. [in Ukrainian].

5. Sukhomlyns'kyu, V. O. (1976). Narodzhennya hromadyanyna [Birth of a citizen]. Vybrani tvory: u 5 T. K. : Radyans'ka shkola. T.3. S.283-582. [in Ukrainian].

6. Merriam, Ch. (1934). Civic Training in the United States. Chicago : University of Chicago Press, 1934. 320 p.

7. <https://starkon.gov.ua/index.php/2011-11-18-13-43-38/2011-11-18-13-46-29/2011-11-18-13-47-09> [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАЦУЛ Олександр Анатолійович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології та соціальної роботи Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інформаційна культура майбутніх соціальних педагогів/працівників, історико-педагогічні проблеми громадянського виховання, теорія та методика роботи в дитячих і молодіжних організаціях України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RATSUL Oleksandr Anatoliyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology and Social Work of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: information culture of future social teachers/workers, historical and pedagogical problems of civic education, theory and methods of work in children's and youth organizations of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2022 р.

УДК 378.4:37022

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-74-81

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: nataliy040570@gmail.com

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МАГІСТЕРСЬКИХ ПРОГРАМ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ**

У статті розглядається система університетської освіти України та країн Європейського Союзу в умовах інтеграції та приєднання країн до єдиного європейського освітнього простору. На сучасному етапі розвитку суспільства одним з основних завдань, яке необхідно вирішувати, і яке продиктоване імперативами Болонського процесу, є забезпечення якості вищої освіти в Україні. Відтак, досвід європейських країн у реформуванні системи